

U

UNIVERSITAS TARTUENSIS

Detsember 2009 • Tartu Ülikooli ajakiri

ESSEED

- 4** Toomas Kiho «Rahvusülikool või rahvaülikool»
Ükskõik kuidas me rahvusülikooli ka ei defineeri, igal juhul aimub siit küsimus eliidi järele, ja see tegelikult ongi põhiküsimus.

- 7** Ene-Margit Tiit «Eesti keel kui põlvest põlve antav tõrvik»
Keel on eestlaste identiteedi alus. Meid ei seo omavahel ega erista teistest rahvastest usk ega välimus. Kuid me mõtleme teisiti ja tunneme teisiti, sest me mõtleme eesti keeles.

- 10** Juhani Püttsepp «Ülikooli inimesed»
Doktor Valdes oli vaimustunud maratonisõitjana jälile saanud soomlaste energiajoogi koostisele ja lasknud oma haigla apteegis valmistada vastava soolade segu. Ise lisas ta segule rosinaid ja sulatas ümber šokolaadi.

- 12** Tõnu Õnnepalu «Kellegi sammud»
Kuid tulles Tartusse, tuled sa, võib-olla enda teadmata, kohtuma veel ka kõigi nendega, kes selles linnas enne on elanud ja mõelnud.

- 15** Ain Kaalep «Isiklikku Tartu ülikoolist»
Lõpetada ma korrapäraselt ei saanud, ettekäändeks «õppedistsipliini rikkumine», mind eksmatricleeriti, ja alles nn sula ajal, aastail 1953–1956, sain kaugõppeosakonnas ülikoolihariduse lõpuks kätte.

- 20** Kadri Kasterpalu «Muutumatud suurused»
Sündisin õppivate tudengite, suudlevate üliõpilaste lapsena ja veetsin juba väikesest peale palju aega vanemate loengute ajal akna all magades (kuuldavasti olin ma olnud sobilikult pika unega).

- 22** Berk Vaher «Tooliorjusest»
Kogu mu mõõbljutt on ju kantud usust, et õpikeskkond peaks kujundama lektoritest ja tudengitest ühise ülesandega kaastöölised, mitte tootja ja tarbija või papi ja koguduse.

- 25** Tiina Metso «Korporatsioonide roll eestistamises»
Akadeemiliste organisatsioonide eestistamises oli küsimus rohkem oma keele ja kultuuri eest hoolitsemises kui vastasseisus baltisaksa organisatsioonide ja nende liikmetega.

Ene Ergma

Riigikogu esimees

Tahaksin oma avasõnas kõigepealt soovida emakeelsele Tartu ülikoolile tema 90. aastapäeva puhul palju õnne. Oma tudengielu kaks esimest aastat veetsin ma Tartus ja olen siiani veendunud, et need aastad Tartu Ülikoolis ja Tartus olid parimad minu elus. Miks siis? Vastus on lihtne: Tartus, mitte Tallinnas, Moskvast ega teistes suurlinnades, on tudeng see, kes määrab linna näo.

Täna, Tartu Ülikooli sünnipäeval aga on aeg mõelda Ülikooli tulevikule.

Olen veendunud, et Tartu Ülikool peab olema tugev teadusülikool.

Kõrgetasemeline teadusülikool vajab aga väga tugevat õppejõudude kaadrit, samuti keskmiselt tugevamaid tudengeid. Seda on massiülikooli tingimustes pea võimatu saavutada, sest mida madalamale langetatakse lattu sisseastumisel, seda raskem on tagada õppetöö kõrge kvaliteet.

Teisalt on ääretult tähtis õppejõu ja üliõpilase otsene side, sest tulevast haritlast ei kujunda ainult loengud ja seminarid, vaid ka vahetu inimestevaheline suhtlus. Vaevalt võimaldab seda massiülikool oma hoomamatu massiga, sest õppejõul on väga raske tegeleda kümnete ja kümnete tudengitega üheaegselt. Massitoodangus võib tööline teemant jääda briljandiks lihvimata, kuna õppejõududel ei jätku selleks aega ega võimalusi.

Populistlikku sihti – anda kõigile soovijatele akadeemiline kõrgharidus – võivad endale lubada poliitikud, aga seda ei saa endale lubada tõsiselt võetav ülikool.

Jah, selline samm nõuab ülikooli juhtkonnalt ja akadeemiliselt perelt julgust ja tahet. Ülikooli eesmärk ei pea olema koht maailma ülikoolide edetabelis, vaid tema aura noorte inimeste seas. Ülikool peab olema koht, kuhu tahetakse tulla õppima ja kuhu tahetakse tulla õpetama.

Olen jäänud oma veendumuse juurde, et XXI sajandi Eesti vajab eliitülikooli ja ainsana näen ma selles rollis Tartu Ülikooli.

RAHVUSÜLIKOOOL VÕI RAHVAÜLIKOOOL

Toomas Kiho

Akadeemia peatoimetaja

TÜ vilistlane, rakendusmatemaatika (1986)

Kui rahvuse ja rahva vahel on eristus sageli ähmane, siis seda eredamalt vastandlikud on esmapilgul mõisted *rahvusülikool* ja *rahvaülikool*.

Rahvusülikooliks saaks pidada õppeasutust, mis on teiste seas näiteks kõige suurem ja kõige võimsam või kõige iidsem ja uhkem, kõige targem ja valgustatum. Muidugi käib Eesti kontekstis jutt Tartu Ülikoolist, eks-ole? See on meie haridusmaastiku

lipulaev, au ja uhkus. Ta on kõige suurem, on kõige vanem ja on kõige targem – kui võrrelda teiste avalik-õiguslike kõrgkoolidega, nende üliõpilaste-õppejõudude arvuga, teadustegevuse tulemustega jm. Ühelgi teisel ei ole asja maailma esituhande või -kuuesaja ülikooli sekka, kellelgi teisel pole olemaski täielikke õppekavasid kõikidel *universitas*’e õppesuundadel, kellegi teise vilistlaskonnal pole võrreldavat mõju eesti rahvuse või rahva kujunemisloos ei minevikus ega tänapäeval.

Rahvaülikooliks seevastu kutsutakse harilikult kergekaalusisemaid täienduskursusi, kus võib saada lisaõpet näiteks võõrkeeletundides, arvutikasutuses, kunsti- või käsitöökursustel. Sageli toimuvad need öhtuti ning on mõeldud kõige laiematele rahvahulkadele, kellel peaks tekkima tung hariduse järele mingil alal. Jutt on teatud tüüpi massiharidusest, millest võib osa saada igaüks, kes viitsib või vaevub.

Muidugi on õpe rahvaülikoolisüsteemis tasuline, kontakt õppejõu ja õppuri vahel põhineb teenuse ostu-müügitehingul ja on seetõttu paratamatult põgus, kursused võivad sellest johtuvalt olla ülerahvastatud, õppe kvaliteet võib olla ebahühtlane jne.

Paraku tunneb ka selles karakteristikas ära mõndagi Tartu Ülikoolile iseloomulikku. On siis meie rahvusülikoolist saamas rahvaülikool?

Või mis on TÜ missioon eesti rahvuse ja rahva ees? Kui tegu on rahvusülikooliga, siis kas sessamas mõttes, nagu spordis on rahvuskoondised – koondades parimad tipud akadeemilisel väljal nii üliõpi-

laste kui ka professorite seast, ka välismaalt tullakse koondisse tagasi ning mõõtu võetakse rahvusvahelises mastaabis. Või on rahvusülikool pigem ses mõttes, nagu on olemas näiteks rahvusringhääling, mis on õigupoolest ju ainus suur ja tõsiselt võetav selle ala organisatsioon riigis, ületades rahvus(riikluse) ootuselt ja mahult kõiki teisi.

Või vajab Eesti Tartu ülikooli rahvusülikoolina hoopis ses mõttes, nagu on rahvusraamatukogu, mis on üks neljast eesti kirjavara täiskogust, jättes paarile muulegi ülikoolile oma rolli ja eksisteerimis põhjenduse? Kas Tartu ülikool kui rahvusülikool peaks olema üldse ainus pärisülikool Eestis? Järsku polegi vajadust teiste järele? Või kui on, siis kus on mõistlik piir? Või on Tartu ülikool rahvusülikool umbes ses mõttes nagu kama ja verivorstid on rahvusroog – oma, kõigile kättesaadav, kuid mitte ilmtingimata parim?

Või tähendab rahvusülikool hoopis kitsalt eesti rahvusega seotud kõrgkooli – kohta, mille samaste vahelt astuvad harituna välja eesti rahvuse parimad pojad ja tütreid, olles sellisena meie rahvuspoliitiline tööriist. Korreksem oleks ses vaates siis juba eesti kodanikkonnaülikool või koguni eesti alaliste-elanike-ülikool...

Ükskõik kuidas me rahvusülikooli ka ei defineeri – kas mõnel eeltoodud viisil või kuidagi kolmandat moodi –, igal juhul aimub siit küsimus eliidi järele, ja see tegelikult ongi põhiküsimus. Rahvusülikool peab tootma rahvuslikku haritlaskonda! Ja selleks ei saa kunagi olla kogu rahvas, seega on see mingil määral naganii eliidi projekt. Ühest küljest muidugi tahame anda hea hariduse võimalikult paljudele, kuid teisest küljest saab päris tippu jõuda paratamatult ikka väiksem osa rahvast (ja muide ükskõik mis alal).

Sellesama vastanduse toobki esile mõistepaar rahvus- vs rahvaülikool. Siinsamas on ka vastus massi- ja eliidiülikooli probleemile, mis alates Bologna protsessi käivitumisest kummitab kogu kõrgharidusmaastikku: ülikooli parim osa, st haridussüsteemi tipp peab olema suunatud parimatele, kuhu enamik kunagi ei küüni; samas peab alus võimaldama ligipääsuvõimalust kõikidele. Oma vaimuvalgust tuleb heita kõikidele, ja mida kõrgemalt, seda heledamini. Selle pähkli avas juba peami-

RAHVUSÜLIKOO PEAB TOOTMA RAHVUSLIKKU HARITLASKONDA! JA SELLEKS EI SAA KUNAGI OLLA KOGU RAHVAS, SEEGA ON SEE MINGIL MÄÄRAL NAGUNII ELIIDI PROJEKT.

nister Jaan Tõnisson oma pidukõnes Tartu ülikooli avaaktusel 1. detsembril 1919: «Kõik võiksid ühes osa saada sellest, mis oleme lipukirjaks seadnud oma rahvakultuuri arenemisele, kus selle kultuuri kandjad ei ole mitte üksik hõre pealmine kiht, vaid kus luua suudetakse ainult hingelises ühenduses olles suurte hulkadega, kes meie rahvuslist mõtet ühes kannavad. Kõigile nendele peab uus ülikool teaduse emaks olema ja neid toitma vaimliselt ja tugevaks tegema. Seesugune aade kohustab.»

Tõnissoni järgi kannavad rahvuslist mõtet suured hulgad – kogu rahvas, kelle peale valgust on kohustatud heitma, «toitvaks emaks olema» ülikooli kasvandikud. Sellest üllast eesmärgist taanduda ei tohi ka üheksakümmend aastat hiljem.

See ongi olnud eesti ülikooli asutamise mõte, see on olnud ülikooli tegutsemisprintsip ka läbi keerulisemate aegade: et oleks suurkool, mis muudab ühiskonna täisväärtuslikuks, loob eeldused täielise Eesti Vabariigi eksistentsiks.

Tuldagu selle suurkooli valguse peale siis kõikjalt Eestist, aga ka välismaalt, kuhu Tartu ülikool peab paistma valju rahvusülikooli tuletornina: terve akadeemiline ilmameretäis teadlasi peab teadma, et siin on eesti teadlaste päris kodu. Kodu, mis alati on valmis primaid poegi ja tütreid akadeemilises elus vastu võtma – et need annaksid oma panuse eesti rahvusteaduse edendamisse.

Pandagu ühtlasi tähele, et rahvusülikool või rahvusteadus ei tähenda ainult haridust eesti keele ja kirjanduse või eesti folkloristika alal. See on ka muidugi oluline – kes teine maailmas eestluse akadeemilise uurimisega tegeleks kui mitte meie ise? – kuid veelgi olulisem rahvusülikooli ülesanne on valmistada ette rahvuslikku teadlaskonda ja haritlaskonda kõikidel erialadel.

Kui Eesti tahab olla täieäärtuseline riik ja rahvas ja kultuur – ja seda me kõhklemata tahame –, siis pole teist teed, kui meil peavad olema meie enda

advokaadid ja pastoriid, tohtrid ja insenerid, kirjanikud ja kunstnikud. Muidugi peavad olema ka korstnapühkijad ja kojamehed, ehitajad ja maalermeisterid. Toimiva rahvaterviku ülesanne ongi kõik tööd mõistlikul viisil ära jagada. Ja leida vastus küsimusele, kui kõrgele seada ülikooli latt ehk kui suurt osa üliõpilasealiste põlvkonnast tuleks ülikoolis harida.

Pole kellelegi saladus, et viimastel aastakümnetel on siin lõige käinud liigagi madalalt – oma õppekavadega toimetavad mitmesugused nn kassiülikoolid, «kõrgharidust» pakutakse kandikul tõepoolest peaaegu rahvaülikooli tasemel. Nii devalveerub kõrghariduse ja kõrgharilase mõiste iseenesest. Ja see ongi toimunud. Paradoksaalsel kombel viidatakse siinjuures harilikult Bolognale: vastuoksus on selles, et just maailma vanima ülikooli nimest on saanud uut tüüpi pool(kõrg)hariduse sünonüüm! Aga tehkem Bologna matemaatikute kuulus tehe $3 + 2$ lõpuni – vastus on vähemalt viis!

Usun, et rahvusülikoolina on ka Tartu Ülikoolil missioon see liitmistehe kinnistada: et meil sisuldas kehtiks ainult lõpetatud rehkendus; mitte üksnes reageerida toimunud muutustele haridussüsteemis. Eks siis saa lõpetatud rehkenduste, st tulemuste pealt ka edasi vaadata: usun, et Tartu ülikool tegelikult teab, milline on optimaalne rahvusülikool Eestile, kuidas seda ülal pidada ja kuhu suunas arendada. Ja tegelikult peaks olema teada ka see, kust seda otsida. ¹¹

EESTI KEEL KUI PÕLVEST PÕLVE ANTAV TÕRVIK

Ene-Margit Tiit

TÜ matemaatika-informaatikateaduskonna
emeriitprofessor

Olin parajasti Dublinis. Teadusseminar oli lõppenud, kui helises telefon ja mulle tehti ettepanek kirjutada essee *alma mater*'i juubelivaljaandesse.

Meie, eestlased, tunneme alati hingesugulust väikeste rahvaste ja väikeste riikide esindajatega. Iseäranis siis, kui neil on meiega sarnaselt suured ning tugevad naabrid, kellega ajaloo vältel on tulnud võidelda ning ennast ja enese olemasolu

tõestada. Üks sellistest on Iirimaa – meist vaid 3–4 korda suurema rahvaarvuga, kehvapoolse pinna ja mitte kõige sõbralikuma kliimaga saar võimsa Briti kuningriigi külje all.

Eks me kipu end alati teistega võrdlema – mitte ainult selleks, et neilt õppida, vaid ka selleks, et tõsta enesehinnangut või lihtsalt inimlikust edevusest. Iirlastega võrdlemisel peame tõdema, et nad on paljuskü meist paremas seisus – nad on uhke mineviku ja rikka kultuuripärandiga, sõbralikud, huumorimeelsed, püstipäised inimesed, Euroopas edukaimate ning rikkaimate hulgas. Kas nad on saanud sellise olukorra taeva kingitusena või on nad selle eest midagi maksnud?

Kuid meil on midagi, mida neil ei ole. See on meie keel – eesti keel. Elav ja armastatud, mitte reliikviana hoitud ja eluvõõras, nagu iirlaste *gaeilge*.

Meie keelt kõneldakse salongis ja tares, teatris ja spordiväljakul, parlamendis ja vallavalitsuses, turul ja tänaval, koolis nii tunnis kui ka vahetunnis. Selles keeles on meie kodumaal antud nimi igale ojale, künkale ja suuremale kivirahnule. Selles keeles kõnelevad meiega meie merelähed ja metsasalud – sest igale loodushääle varjundile vastab eestikeelne sõna. Selles keeles õpetatakse tudengeid teadus-ülikoolis, selles keeles suudab meiega tänapäeval kõnelda ka arvuti.

Keel on eestlaste identiteedi alus. Meid ei seo omavahel ega erista teistest rahvastest usk (mis suure osa jaoks meist pole esmatähtis) ega välimus (oleme oma naabritega üsna ühte nägu). Kuid me mõtleme

ja tunneme teisiti, sest me mõtleme eesti keeles.

Võitlus oma keele eest, õiguse eest õppida ja õpetada, suhelda, kirjutada, kõnelda ja mõtelda eesti keeles on olnud ka meie iseseisusvõitluse üks olulisi tahke ning selles võitluses on eesti rahvas olnud erakordselt ühtne ja üksmeelne. See on olnud emotsionaalne võitlus, hoolimata eestlaste pigem ratsionaalsest iseloomust. Meenutagem vaid: Kristjan Jaak Petersoni innustunud ja Lydia Koidula tundehellad luuleread, veekalkvel silmad nõukogudeaegsetel laulupidudel, Tallinna kooliõpilaste venestamisvastane meeleavaldus, Balti kett ja laulev revolutsiooni. Asi, mis rahvast nii võimsalt liigutab, on tema jaoks tähtis, see kuulub rahva sügavaimate püsiväärtuste hulka.

Seda, kui tähtis on eesti rahvale meie keel, näitab paljude inimeste mure eesti keele arengu pärast – kas ei kipu eesti keel võõr mõjude tagajärjel labastuma, taandarenema?

Küsimuste küsimus on – kas eesti keel praegu ja tulevikus on ohus? See küsimus on meie jaoks eksistentsiaalne, sest on seotud küsimusega, kas eesti rahvas on (väljasuremise) ohus. Tänapäeval ei sure rahvad enamasti välja demograafilistel põhjustel, mis toimivad aeglaselt ja etteaimamatult, vaid identiteedi kaotamise tulemusena, mis võib toimuda mõne inimpõlve jooksul.

See küsimuste küsimus on adresseeritud kõigile Eesti ülikoolidega, sh eriti auväärse Tartu ülikooliga seotud inimestele – üliõpilastele, õppejõududele ja vilistlastele. Ühest küljest tuleb tõdeda, et meie keel on ohus, sest kõnelejate arv piirdub napilt miljoniga. Seda on väga vähe selleks, et keel suudaks tõhusalt katta kõiki valdkondi – kultuuri, teadust, poliitikat, valitsemist, äri, riigikaitset, õpet kõigil tasemetel ja olla kasutusel nii õhus, merel, maal kui ka maa all. Me mäletame aega, kus eesti keel küll elas, kuid tema küljest oli amputeeritud rida

valdkonnakeeli – alates riigikaitsest ja lõpetades kaevandustegevusega.

Eesti keele kui kõrgelt arenenud kultuurikeele tekkimisele ja arengule oli erakordselt tähtis Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loomine tema auväärsete, kuid erikeelsete ja erinäoliste eelkäijate loodud kojas.

90 aasta eest loodud Eesti Vabariigi Tartu Ülikool oli suuresti uus ülikool, kuhu kutsuti õppima eesti noori paljumeelse baltisaksa ja vene tudengkonna asemele. Imetlust äratav tolaegsete ülikooli tippjuhtide ettenägemise võime: kutsuda ülikooli õppejõududeks nimekate vene ja saksa professorite asemele eesti soost kooliõpetajaid, paluda appi kolleege Soomest – kõik selle nimel, et panna nii kiiresti, kui võimalik alus eestikeelsele kõrgharidusele. Sel hetkel ei mõeldud formaalse õppe- ja teadustaseme alanemisele, langusele ülikoolide reitingus (arvatavasti oli taoline mõtteline pingerida ka siis olemas). Need mehed nägid, et Eestisse on vaja mitte lihtsalt väga head ülikooli, vaid väga head rahvuskeelset rahvusülikooli. Ülikooli, kus kasvatatakse eestikeelset ja eestimeelset haritlaskonda, kus luuakse eesti teaduskeelt ja teaduskirjandust koos selleks vajaliku sõnavaraga.

Selle ülikooli (suhteliselt väikesearvulise) eestikeelsetel õppejõududel ja vilistlastel oli palju ülesandeid – töötada välja eestikeelse haridussüsteemi ideoloogia ning see ellu rakendada, koostada eestikeelsed entsüklopeediad ja sõnastikud, osaleda arvamusiidritena riigi kultuuri- ning poliitilises elus ja lõpuks panna ka alus eesti teadusele.

Album «Academicum Universitatis Tartuens» kinnitab, et aastail 1919–1944 immatrikuleeriti Tartu ülikooli pisut üle 20 000 üliõpilase. See moodustab napilt kaks protsenti Eesti elanikkonnast, ent nende tõrvikukandjate panus Eesti riigi, rahva ja keele arengusse on olnud hindamatult suur. Nimelt tänu neile säilis ka nõukogudeaegses Tartu Riiklikus Ülikoolis pikka aega suur osa toonase Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli vaimsusest, akadeemilistest traditsioonidest, kindlameelsusest jätkata kõige ja kõigi kiuste eestikeelse ülikoolina (kuigi eestimeelsuse võimalused olid suuresti kammitsetud).

Jätkus töö oskussõnavara arendamisel, ilmus hunnikute kaupa eestikeelset õppekirjandust, eesti

**TÄNAPÄEVAL EI SURE RAHVAD
ENAMASTI VÄLJA DEMOGRAAFILISTEL
PÕHJUSTEL, VAID IDENTITEEDI
KAOTAMISE TULEMUSENA, MIS VÕIB
TOIMUDA MÕNE INIMPÕLVE JOOKSUL.**

ja vene tudengitele peeti eraldi loenguid, selmet neid üheskoos «rahvustevahelise suhtlemise keeles» õpetada. Meenub kolmekümne aasta tagune dialoog kolleegidega Kiievis, kes kinnitasid: «Meie leidsime, et meile on otstarbekam õpetada ülikoolis vene keeles, siis on meie tudengitel võimalus minna Moskvasse edasi õppima.» Õnneks elas ukraina keel selle otsuse üle ja kestab edasi. Seda pole suutnud aga kaugeltki kõik keeled.

Missugune on meie, Tartu ülikooli pere ja vilistlaste ülesanne ja püha kohus eesti keele kaitsmisel ning arendamisel praegu, 90 aastat pärast ülikooli loomist? Eesti keele positsioon on viimase kahekümne aasta jooksul mitmeti tugevnenud: eesti keelt kaitsevad Eesti seadused, taasarendatud on vahepeal keelest välja lõigatud valdkondi (nt sõjandussõnavara), toimub aktiivne keelearendus- ja uurimistöö, luuakse keeletehnoloogilist tuge, arendatakse eestikeelseid tarkvarasüsteeme. Rääkimata sellest, et eesti keel on üks Euroopa Liidu ametlikest keeltest.

Ometi on eesti keel jätkuvalt ohus. Oht on selles, et keel, mida räägib vaid miljon inimest, on omamoodi luksus, see on väga kallis. Eestikeelsete raamatute hind on kõrge, sest nende trükiarv on väike ja nad ei ole loetavad väljaspool Eestit. Keelebarjäärid piiravad oluliselt eheda eesti kultuuri eksporti ning kogu Eestisse imporditav teave vajab tõlkimist.

Eesti keele jaoks on suurimaks ohuks meie endi pragmaatilisus ja lühinägelikkus. Selle näiteks on üsna levinud väide, et milleks üldse tõlkida tarkvara eesti keelde, me saame ju hakkama ka ingliskeelsete programmidega. Meid ei vaeva südametunnistus, öeldes: «Saadan *meiliga* koos *ättätšmendi* ja selle oluline sõnum on kolmandal *šiidil*.»

Esimeseks sammuks libedal teel on eestikeelse kraadiõppe asendamine ingliskeelsega – põhjenduseks teadustööde ingliskeelse publitseerimise paratamatu vajadus. Järgmiseks sammuks võib olla bakalaureuseõppe muutmine ingliskeelseks (et tudengitel oleks lihtsam minna edasi kraadiõppesse) ja edasi loomuliku jätkuna eesti keele väljatõrjumine ka üldhariduskoolist.

See võib olla üksnes öudusunenägu, ent niisugust teed on käinud mitmed keeled ja kõigil pole

**KUSJUURES MEID EI VAEVA
SÜDAMETUNNISTUS, ÖELDES: «SAADAN
MEILIGA KOOS ÄTTÄTŠMENDI JA SELLE
OLULINE SÕNUM ON KOLMANDAL
ŠIIDIL.»**

olnud jõudu kriitilisel hetkel tagasi pöörduda.

Ärgu saadagu minust nii aru, et ma eitan või alahindan võõrkeelset teadustööd, suhteid teiste maade teadlastega, külalistudengite õpetamist, avatust. Kõik see kuulub tänapäevase õppe- ja teadustegevuse ning inimestevahelise suhtlemise juurde. Meie jaoks pole selles midagi uut – hea võõrkeeleoskus on olnud haritud eestlastele ikka omane – ent ükski võõrkeel ei tohi hõivata kohta, mis kuulub ainuomaselt emakeelele.

Suur väärtus on võimalus mõelda emakeeles mitte ainult igapäevastest asjadest, vaid ka teadusprobleemidest. Seni pole kindlaks tehtud, missugused on konkreetsete teaduste ja keelte vahelised seosed, kas teaduse olemus sõltub sellest, missuguses keeles tema põhimõisted ning -tõed on (esmaselt) sõnastatud. On arvatud, et matemaatika on niisugune, nagu see on tänu sellele, et seda arendati indo-germaani keelte loogika järgi. Võib-olla see ongi nii. Aga kindlasti sobib matemaatiliste tõestuskäikude arendamiseks ka soome-ugri keelte loogika ja vahel näib eesti keel inglise keelest paremini sobivat matemaatika ning statistika mõistete täpseks ja ökonoomseks väljendamiseks.

Meie põlvkonna ülesanne on säilitada ja arendada eesti keelt, mis on olemas tänu meie maarahvast esivanemate jäärpäisusele, kes ei võtnud üle sakste keelt ning mille meie vana- ja vaarisad arendasid täisväärtuslikuks kultuuri- ja hariduskeeleks. Need otsused, mis selle arengu määrasid, olid kantud missioonitundest, need polnud pragmaatilised lihtsama tee valikud.

Eesti kultuurkeelee tekkimine oli ime, tänu millele on olemas ka eesti rahvas. Eesti keelt hoides ja kaitstes on tarvis missioonitunnet, mitte pragmatismi. Eesti keelt kui tõrvikut järgmistele põlvkondadele edasi andes säilime me rahvusena ega ei haju võõrkeelses maailmakultuuris nimeta ja identiteedita ebamekestena. ①

ÜLIKOOOLI INIMESED

Juhani Püttsepp

kirjanik, ajakirjanik

TÜ üliõpilane, bioloogia (1989)

Leidub vähemalt üks tallinlane, kes nädalavahetusel sünnilinna Tartusse saabudes teeb esimese asjana autoga ringi ümber peahoone, sündigu saabumine kas või sel vaimudetunnil, mil Raekoja kell kolm öist pauku lööb.

Leidub ka vähemalt üks tartlane, kes kõigil oma jalgsikäikudel kasutab võimalust, et sammud viiks mööda ülikooli peahoone eest ning kõik oma kokusaamised südalinnas määrab ta võimalusel just peahoone ette, sest see on paik, mis *annab jõudu*.

Ülikooli metafüüsiline mõju.

Kui aga lasta endal ära tunda, mil moel Tartu ülikool end avaldab mitte oma hoonete sees ja ümber, mitte auditoriumis ja eksamil, vaid igapäevaelus,

siis sünnib see ikka inimeste kaudu. Nende kaudu, kes on ülikoolis õppinud ja töötanud, aga võimalik ka, et Emajõe Oxfordiga hoopis kaudsemalt seotud.

Ülikoolitarkust ei anna need inimesed edasi mingite spikrite või eduvalemite kujul, vaid lihtsalt inimlikult käitudes, elu kiiretel põiktänavatel kulgedes, kus tiitlid ja kraadid ei ole märgitud otsaette, kus me tavaliselt ei kanna tekleid, ülikondi, pidukleite ja kus paljut näib määravat juhus.

Tartu ülikooli alustalaks, aampalgiks võiks pidada arstiteaduskonda, see on A ja O, algus ja ots, Nagu Schopenhauerit tsiteerides armastas öelda selle loo üks tegelane lastearst Haldja Kääri: «Tervis ei ole kõik, aga ilma terviseta muutub kõik ei millekski.» Kasvõi seepärast on ka allpool kirjeldatud seigad seotud arstiteaduskonnaga,

Minu jaoks seondub ülikooli inimestega esmalt üks kirgas talvapäev veebruaris aastal 1981. Kes mäletab olusid aastal 1981?

Ettevalmistused ülikooli 350 aasta juubeliks juba käisid ja eestikeelne kalender kirjutas, et maailma pikim raudteeliin on 9200 kilomeetri pikkune Siberi transiitmagistraal Vaikse ookeani äärest Moskvasse.

60 kilomeetri pikkune Tartu suusamaraton sõitis sel aastal aga esmakordselt Otepäält Elvasse.

Pigem jääne külavahetee, mitte tänapäevane neljarealine suusamagistraal kandis osavõtjad viimase kosutamisevõimaluse, Hellenurme teeninduspunkti juurde.

Leidus seal teed, soola võib-olla tookord isegi pirukaid? Kindlasti seisis Hellenurmes ühel hetkel suuskadel keskealine prillidega mees, võttis taskust pakikese, pistis sealt ise midagi põske ja pakkus ka mulle – kes ma olin Tartu 1. keskkooli 10. klassi poisina oma esimesel maratonil, ja temaga ühel

ajal teeninduspunkti jõudnud. Välimuselt väiksele šokolaadikommile sarnane pala andis tuntava tükisäraka viimasteks kilomeetriteks Elva männikus.

Hiljem sain teada, et lahke pakkuja oli tookordne Tallinna keskhaigla patoloogiaosakonna juhataja Vello Valdes, praegune emeeritus.

Mis peitus kommis? Doktor Valdes oli vaimustunud maratonisõitjana jälile saanud soomlaste energiajoogi koostisele ja lasknud oma haigla apteegis valmistada vastava soolade segu. Ise lisas ta segule rosinaid ja sulatas ümber šokolaadi.

Maratoni finišisse jõudes oli doktor Valdes minu silmis tehtud mees, oskus sellist energiakommi valmistada tundus mulle suur tarkus, ning kohtumine Hellenurme põlluservas seostus heas mõttes just nimelt Tartu ülikooliga, kuhu soovisin isegi õppima asuda.

Vello Valdese isa, arstiteaduskonna professorit Albert Valdest meenutavad tema tudengid kui erakordselt nõudlikku ja pühendunud, kuid samas abivalmis õppejõudu, kelle nõudeid (näiteks konspekti tähtsamate kohtade allajoonimine) ja nõuandeid järgida võis tunduda tüütu, kuid keda tagantjärele õnnistasid kõik need, kes hakkasid teadustööd tegema.

Ning lastearst Haldja Kääri on kirjutanud ühes oma luuletuses: «Siis kliinikute pühamusse sa pärast Valdest hardalt läed ...»

Näen teda ikka oma Tähtvere kodu aknast, astumas päeavalguses ja õhtupimeduses, pargiäärsete tänavalaternate kuukollakas valguses. Väikest kasvu naisterahvas, rohelistes palitus, kõnnib vaikselt jalg-jala ette haldjasammuga all-linna poole, ja jalutab siis mõne aja pärast tagasi. Võib-olla tegi ta vahepeal ringi ümber ülikooli? Igatahes on ta öelnud: «Ülikool on minule püha paik, tunnen seda iga kord peahoonest mööda minnes. Haridus ja haritus on inimesele ikka väga tähtsad asjad.»

Elasime lähestikku, paar maja vahet, olime naabrid, ja kui kohtusime, siis just nimelt paariks hetkeks tänavanurgal. Vahetasime mõned sõnad – auväärne doktor ja tema kunagine väike patsient.

Haldja Kääri töötas aastail 1952–1977 Oru tänaval asunud Tartu lastehaigla peaarstina. Paljud Tartu lapsed, ja nende emad, on tervise tagasisaamise eest talle tänulikud.

Kord oli korstnasädemest põlema läinud lastehaigla katus. Aga imesid vist ikka juhtub, uskus Haldja Kääri, majandusmees just jõudis põõningu tulekaitsemöksiga üle tõmmata ja tuli ei levinud edasi.

Mis oleks juhtunud, kui leegid oleksid hapnikuballoonideni jõudnud, küsis ta ning kõneles, et on aastaid öösiti üles tõusnud, et vaadata oma toa aknast üle Tähtvere pargi serva paistvat lastehaigla katust. «Kui näen, et katus ei põle, heidan tagasi magama.»

Rahvusülikool toimimine, nagu eespool juba mainitud, ei pruugi olla otseselt seotud vaid tema vilistlastega. Kui külastasin 1990. aastal Ugala liikmena korporatsiooni Rootsi koondist, haigutas mu lõualuus (26. eluaastal!) juba kolm tühikut ja neid ähvardas peagi juurde tekkida – nõukogudeaegse hambapuurimishirmu jube tulemus.

Minu võõrustaja, Malmö hambaarstiülikooli lõpetanud Ugala Rootsi koondise esimees Peeter Klaar palus mind ühel keskpäeval läbi astuda oma Engelbrektsplanil asuvast töökabinetist.

Legendaarse Eesti muusikamehe Harri Kiisa tütar Irene oli enne lõunalauas kaks kanget õlut välja teinud, ja nendest innustatult kavatsesin Engelbrektsplanil vaid tere öelda, ning hammaste ülevaatus ähmasesse tulevikku edasi lükata, kuid Peeter Klaaril ja õena töötanud abikaasal Reedal õnnestus mind veenmisjõul kardetud tooli suruda.

Ülimaks imestuseks tuimestati lõualuu enne kõikide protseduuride algust, ja sellest hetkest alates hakkas paranema minu usk moodsasse hambaarstiteadusesse. See muutus seondus ikkagi Tartu ülikooliga, mille juurde me mõlemad korporatsiooni liikmetena kuulusime, ja mille oli 1930. aastatel majandusteadlasena lõpetanud Peetri isa Aleksander.

Sügistalvel 1992 seisimegi koos Peeter Klaariga ülikooli peahoone ees, kergitasime tekleid ning hüüdsime pidupäeva puhul *Tema* sammaste kohal hõljuvale vaimule: *Vivat!* ☺

KELLEGI SAMMUD

Tõnu Õnnepalu

kirjanik

TÜ vilistlane, bioloogia (1985)

Midagi õppima hakates me ei tea, mida me hakkame õppima. Me arvame seda küll teadvat, nii nagu me võõrale maale sõites arvame teadvat, kuhu sõidame, sest teised on seal ju enne käinud. Aga mitte meie. Ja teised on seda kõike juba tuhandeid kordi õppinud, aga mitte meie.

Aga ülikooli minnes ma ei teadnud isegi seda, mida ma tahan õppida. Õigemini teadsin küll, ainult et sellist eriala ülikooli taksonoomia ette ei näinud. Mul oli kaks armastust: kirjandus ja loodus. Või loodus ja kirjandus. Sest kord oli üks ees, kord teine. Ja minu jaoks need õieti polnudki ei üks ega teine, vaid üks, sõna ja elu.

Aga ülikoolis, jah, olid nad rangelt kumbki oma teaduskonnas, ühte õppisid filo-, teist bioloogid. Nii et pidi valima, ja kuna see oli minu jaoks halb valik, siis ma valisin kolmanda: mitte selle, mida õppida, vaid selle, kus. Koha. Tartu.

Ma arvan, et see ei olnudki enam nii halb valik. Isegi ootamatult tark selle rumaluse kohta, mis on alles nii valdav kaheksateistkümnendaastase (õieti olin alles seitsmeteist!) kõiketeadmises.

Ma valisin Tartu, ja mitte ainult sellepärast, et minu arvates tuli millegi õppimiseks minna kodust kaugemale (aga vahemaad olid siis veel natuke teise tähendusega ja Tartu oligi Tallinnast päris kaugel), vaid veel mingist vaistlikust aimusest. Sest ma küll ei mõelnud siis, et Tartu ongi ju see koht ja see linn, kust kõik, mida me teame eesti kirjandusena, õieti välja on tulnud. Sedavõrd kõik, et mis ka ei ole sealt tulnud, see ikkagi on.

Tartu on eestikeelse kirjasõna linn, sama moodi kui prantsuskeelse jaoks on Pariis. Ja oleks seda justkui tänase päevani, mis siis, et peaaegu kogu kirjanduselu on ammugi koondunud Tallinna. Kuid kirjanduselu on vaid kirjanduse epifenomen, pinnanähtus. Tartu aga on initsiatsioonipaik, ja seda selle sõna kõige otsesemas mõttes: alguse paik, läte. Ja alustamise paik.

Sest õppimisega on veel kuidagi nii, et kui tahad ühes asjas minna lõpuni, tuleb kõigepealt selle lätest läbi käia, kasta ennast alguste algusesse. Enamasti on see ebateadlik samm.

Nõnda ma tulin küll Tartusse õppima bioloogiat, kuigi oleksin võinud tulla ka kirjandust, aga ebateadlikult valisin hoopis distsipliini, mida kuskil kirjas polnud: Tartu.

Üritan seletada. Tartu on korraga aeg ja inimesed. Ja mõlemat kahes mõttes. Aeg kõigepealt selle

lühikese aja mõttes, mis seal veeta tuli, viis aastat, aga mis nendes eluaastates on õieti väga pikk aeg. Enesest teadlikuks saamise aeg.

Ja teisalt üks hoopis suurem, üleelusuurune aeg, kogu see aeg, mis on justkui ladestunud sellesse paika, ja mõnes mõttes ju ongi, kuigi Tartu on korduvalt peaaegu maa pealt pühitud ja seda nähtavat ladestust lõpuks polegi nii palju.

Tartu oli aastatel 1980–1985 hall, vaene, suletud ja armetu nõukogude linn, hädavaevu viimase purustuse varemetest üles ehitatud. Ja ometi oli kogu see minevik seal suveräänsena olemas, mis siis, et maha salatuna, täiesti hoolimatu praeguse hetke armetuse suhtes, suur ja rahulik nagu jõgi, mis sealt läbi voolab.

See jõgi, olgu vahemärkusena öeldud, võib-olla otsustabki asja. Ta on korraga reaalne ja sümboolne, ta teeb linnast linna, kingib talle «teisipoolsuse», teeb võimalikuks käia teisel kaldal, ja tuletab tummalt alati meelde aega, aga veidi teistsugust aega, mitte seda, mis on ladestunud, hoonetesse, varemetesse ja tänavapinna kultuurikihti, vaid aega, mis kuhugi ei ladestu, vaid milles me kasvame, elu, mitte surma aega.

Aga teiseks, nagu öeldud, oli Tartu inimesed, ja seda jällegi kahes mõõtkaas. Kõigepealt otseselt need inimesed, kellega see viis aastat seal sai mööda saadetud. Ea- ja ajakaaslased. Sest õppejõududelt ja eelkäijatelt me õpime seda tarkust, millele ennast ehitada. Aga seda, millest ehitada, nii imelik kui see ka pole, me õpime oma eakaaslastelt. Või õieti iseendalt, aga me ei saa seda muidu näha, kui teistelt vastu peegeldades, vähemalt selles eas. Sest iga põlvkond – peale selle, et ta õpib hästi või halvasti ära selle, mis on õpitud enne – õpib ka midagi sellist, mida kunagi pole õpitud ja mida keegi ei saa õpetada. Ja see on õieti see kõige raskem õppetund.

Kuid tulles Tartusse, tuled sa, võib-olla enda teadmata, kohtuma veel ka kõigi nendega, kes selles linnas enne on elanud ja mõelnud. Kes on muu hulgas välja mõelnud selle keele, milles sa kavatsed hakata uurima iseenda ja maailma saladust, kui sa kavatsed saada eesti poeediks.

Sest et ma selleks saada kavatsen, sain ma samuti teada alles Tartus. Ma ei tea, kas mõnes teises kohas see mõte mulle üldse oleks pähe tulnud.

SEST ÕPPIMISEGA ON VEEL KUIDAGI NII, ET KUI TAHAD ÜHES ASJAS MINNA LÕPUNI, TULEB KÕIGEPEALT SELLE LÄTTEST LÄBI KÄIA, KASTA ENNAST ALGUSTE ALGUSESSE. ENAMASTI ON SEE EBATEADLIK SAMM.

Mitte et ma oleksin kangesti näha tahtnud neid eesti luule vanu võimsaid puid, kes siis veel Tartus elus olid ja kelle juurde sooritati palverännakuid: Betti Alverit, Uku Masingut. Pigem ma ei tahtnud neid näha. Minu arust polnud üldse vaja nende juurde minna (ja mida mul, poisikesel, olekski olnud neilt võõrastelt vanainimestelt küsida?), sest Tartus olles olid sa niikuinii nende juures, ja mitte ainult nende.

Need tänavad Supilinna ja Raekoja platsi vahel, need sillad, mida enam polnudki, need rajad Toomel, mida mööda päevast päeva pidi oma rutiinsetelt loengutelt rutiinsetele praktikumidele rühkima – kõik need kajasid surnute sammudest. Ilma et oleksid sellele mõelnud või ilma et selles oleks olnud midagi jubedat. Vastupidi, need surnud polnudki mingid surnud ja nende sammud olid kerged sammud, sest need olid nende värsside, su oma keeles su oma südamesse kirjutatud sõnade sammud.

Sa kuulsid neid iseendas mööda neid tänavaid käies, ja tihti olid sa nii hoopis teises ajas ja justkui teises kohas.

Jah, tänase päevani ei ole Tartu Ülikoolis eriala, kus õpetatakse eesti kirjanikuks. Õpetatakse küll eesti kirjandust – seda, mis juba on tehtud. Ja nii ongi hea. Sest üks tänase päevani õpita ja saada kirjanikuks, saati veel luuletajaks, käies mööda salajasi teid, kuigi ikka kõigepealt lugedes ja jäljendades seda, mis juba enne on kirjutatud, öeldud.

Kirjutama hakates hakkad tahtmatult kirjutama ikka seda, mida juba on kirjutatud, kuigi tahad enda arust öelda midagi hoopis uut. Aga seda uut ütled juhtumisi ehk alles siis, kui tema võimalusse enam ei usugi. Õppima hakates ollakse ikka kangesti tark ja mida edasi, seda rumalamaks jääda.

Aga üks on kindel, need viis aastat Tartus, mis pidanuksid minust tegema bioloogi, eluteadlase,

tegid minust kirjaniku, ja nimelt eesti kirjaniku, kellegi, kes küll ei tea, mis on elu, aga kes püüab seda ometi valada neisse sõnadesse, mis ta on ära õppinud, kuulates surnute kergeid ja pidulikke samme elavate raskel argipäevatänaval.

Ma ei tea, mis see siis lõpuks oli, mis andis neile aastatele nii tähendusrikka sisu. Kas vanade tarkade meeste, sealhulgas mu bioloogiaprofessorite eeskujul, nende süstemaatilisus, vaimudistsipliin, nõudlikkus. Või raamatud, mida justkui sai lugeda vaid Tartus ja nendel aastatel. Või need kobavad hilisõhtused vaidlused veini ja tee juures teiste omavanustega, kõik samavõrd iseenesestargad ja maailmarumalad...

Sama hästi võin ma öelda, et kirjanikuks sain ma, kuulates iseenda jõelt vastu kajavaid samme sellel paplialleel, mis viib linnast ei kuhugi. Ainult ma ei tea, ja kunagi ei saagi teada, olid need ikka minu enese sammud. ①

ISIKLIKKU TARTU ÜLIKOOLIST

Ain Kaalep

luuletaja, tõlkija, kirjanik

TÜ vilistlane, soome-ugri keeled (1956)

Mul on tunne, nagu mäletaksin Tartu ülikooli lausa algusest peale. See tähendab: minu algusest peale. Sest sündisin ju üliõpilase pojana, maast-madalas olin harjunud kuulma midagi eksamitest, professoritest ja muust akadeemilisest, seda enam, et professor Henrik Koppel, eestikeelse ülikooli esimene rektor, oli päris perekonnatuttav ja professoreid Rootmäed, Valdest, Danieli tundsin vägagi hästi Peedult, kus nemad oma peredega suvitasid ja minu isa Konguta abimetsaülemana töötas. Samal ajal metsandust õppides ja oma eksameid sooritades.

Kuuesambaline hoone oli aga midagi lausa pühalikku. Koolipoisina üritasin kord sinna sisse astu-

da, aga nähes seal toredat portjeed, härra Simonit, kohkusin otsekohe tagasi, kui tema pilk minu peale langes. Ei tea, kas ta minule midagi öelnukski, aga ma ju taipasin, et minul küll selles hoones midagi teha pole. Veel mitte!

Keskkooli viimastes klassides hakkasid tulevikukavad muidugi selguma. Omajagu olid need küll unistusliku loomuga, sest Eesti oli tollal ju okupeeritud maa ja kõigi inimeste tulevik oli ebamäärane, kuid lootust parematele aegadele ei olnud rahvalt siiski veel suudetud võtta, olgu see kas või valge laevakuju... Et ma astun filosoofiateaduskonda, niipea kui võimalik, oli enam-vähem kindel, kuigi täpsem eriala veel udusevõitu.

Ei olnud see kuigi kinnistunud veel ka 1943. aasta sügisel, kui ma kõigist takistustest hoolimata saingi immatrikuleeruda. Mingi vajaliku tõendi hankis isa nähtavasti Omakaitsest (olin Peedu Omakaitse liikmena käinud Tõravere ja Voika Silla valves) – ülikooli võeti tegelikult vastu Saksa sõjaväes teeninuid. Minu, «alaealise», vastuvõtmise tingimuseks oli, et järgmisel aastal, kui olen vastavasse ikka jõudnud, pean astuma nn Reichsarbeitsdiensti.

Niisugused õiendamised olid Saksa okupatsiooni ajal paratamatud. Võimud olid andnud ülikoolile igatahes loa tegutseda, mis ei olnud ju sugugi väike vastutulek. Ja jõudumööda jätkus õppetöö sealt-samast, kuhu see enne 1940. aasta Vene okupatsiooni oli jäänud, niisiis põhiliselt vabariigiaegsete õppekavade järgi. Need paar kuud, mille kestel ma enne Soome põgenemist sain loengutel käia, küll ühtki eksamit sooritamata, andsid mulle niisiis mingi ettekujutuse sellest Tartu ülikoolist, mis oli avatud eestikeelsena 1919. aastal ja mida päriselt ju hävitada ei suudetudki.

Nukra uhkusega olen aina mõelnud sellele, et olen kuulda saanud isegi üht Gustav Suitsu loengut! Ja eks ma unistanudki siis peaaugena õppida eesti ja üldist kirjandust, sellele lisaks aga vist prantsuse filoloogiat ja soome-ugri keeli, kui see vaid võimalik oleks...

Soomest tagasi (talvel 1944–1945), uue Vene okupatsiooni haardes, sain taas mõned kuud ülikoolis käia, eesti filoloogina esimesel kursusel, nagu nüüd olin. See oli juba teistsugune ülikool, kus näiteks mõnede ainete (marksism, leninism, vene keel, Nõukogude Liidu ajalugu) loengud olid kohustuslikud; ei mingit akadeemilist vabadust enam!

Siiski ei olnud asi veel kaugeltki kõige hullem, ülikooli avaaktusel 1944. aasta lõpus oli ju Eesti hümnigi lauldud (st kästud laulda!) ja Henrik Koppeli vaimulikust matusetseremooniast ülikooli kirikus oli endastmõistetavalt osa võtnud ka nõukogude ülikooli rektor Alfred Koort. Ülikooliperes valitses peaaegu kõigile selge solidaarsus, mis avaldus muide selles, et säilitamiselt kõrvaldati kõik sellised dokumendid, mis kuidagi võisid üliõpilasi kompromiteerida, nt ka terve minu toimik, nagu hiljem kuulsin; selles aktsioonis oli kaastegev minu teada isegi rektori teaduslik sekretär Irene Maaros, igal juhul professor Paul Ariste.

Endastmõistetavalt tuli paljudest asjadest suu kinni hoida: käis juba niihästi intensiivne nuhkimine kui ka arreteerimine, sest väga suur osa noormeestest oli ju sattunud sõtta «valel poolel», ja see tähendas selget süüd. Nendel oli «asi» muidugi hullem kui hull! Nõnda siis minulgi; ühel kenal 1944. aasta veebruaripäeval kutsuti mind prorektori juurde, ja tema kabinetist viis tee juba Riia tänava majasse, NKGB-sse, nagu selle asutuse nimi siis oli. Aga minul oli lausa häbematul kombel õnne: tänu lähedalt sugulase, teenelise kommunisti Johannes Sillenbergi eestkostmisele kestis mu vangipõlv kõigest kolmteist kuud ja ma tohtisin jätkata oma üliõpilaspõlve!

Järgnevad aastad, 1945. aasta aprillist 1949. novembrini moodustasidki selle aja, kus sain tõsiselt süveneda õpinguisse erialal, mis kandis nime «soome-ugri keeled». Lõpetada ma korrapäraselt ei saanud, ettekäändeks «õppedistsipliini rikumine», mind eksmatrikuleeriti, ja alles nn sula

ajal, aastail 1953–1956, sain kaugõppeosakonnas ülikoolihariduse lõpuks kätte.

Nõnda oli mu kontakt Tartu ülikooliga üsna ebahütlase kuluga, aga küllap just selle tõttu eriti mitmepalgeline ja isegi rikkastav! Ilmselt kõige halvematel aegadel, aastatel enne Stalini surma 1953, olin ülikoolist eemal, ent tänu sõpradele, kes üliõpilastena mõndagi läbi pidid tegema, sain nendest aegadest mingi pildi.

Isegi üldmuljet on raske sõnastada: tänapäeval ei oskaks kõige süngema fantaasiaga inimene kõiges täiuses ette kujutada nn nõukogude korra jõledusi. Nuhkimine, reetmine, pugemine, valetamine ja ikka ja jälle masendav lollus päev päeva järel; mis kõige hullem: harjumine selle kõigega, unustades endastmõistetavalt suurte eetiliste väärtuste olemasolu, religiooni muidugi kõigepealt.

Kõik öeldu on täpne, aga normaalses ühiskonnas elades kaldub see tihti jääma kahjuks ainult sõnadeks. Küllap on eriti raske seda kõike ette kujutada kõrgemas õppeasutuses, mis oli ju ajalooliselt endas kehtestanud eesti rahva parimaid püüdlusi!

Olin erialaks valinud soome-ugri keeled muidugi sellepärast, et kirjandust õpetati nüüd hoopis teisiti kui seda kunagi tegi Gustav Suits. Leidsin, et niisugustelt õppejõududelt nagu Karl Taev ja Juhan Käosaar ei ole mul õppida midagi – omajagu ülbe suhtumine ju küll, aga teiselt poolt ärgu unustatagu kogu tolleaegset kirjandussituatsiooni kõige oma «sotsialistliku realismi» ja muu tobedusega, mille noor üliõpilane läbi nägi.

Nimetatud härrad ei olnud muide sugugi kõige halvemad, ja hiljem, nn sula-aastail ütles kord Karl Taev mulle: «Ehk panid tähele, et ma ühtki paha sõna Gustav Suitsu kohta ei ole öelnud!» – sellekski pidi olema niihästi julgust kui ka osavust, sest nagu kogu «kodanlik» teadus, oli ju raskelt põlu all ka senine eesti kirjanduslugu, ja selle sõimamine oli lausa kohustuslik.

Minu üldkoolihariduse keskpunktis seisab Paul Ariste, kelle mälestuseks mul mõndagi öelda on. Tutvumine temaga oli õieti erandlik. 1940. aastal, niisiis nõukogude okupatsiooni ajal, avati Tartus nn keeltekoool, kus õhtuti õpetati eriti saksa ja inglise keelt.

Võimalust kasutasid eeskätt need õpilased, kes enam teist võõrkeelt oma koolis õppida ei saanud, sest ette oli nähtud ainult üks. Meie keskkoolis (Treffneri koolis) jäi selleks saksa, ja paljud kaasõpilased läksid siis keeltekooli inglise keelt õppima. Oleksin nii teinud minagi, kui ma poleks sattunud ühe koolivenna mõju alla: tema nimi oli Ivo Helvik ja ta oli eriti suur isamaalane, mis noil aegadel tähendas ka Soome maa ja rahva austamist, niisiis viiski Ivo mu kaasa keeltekooli soome keelt õppima. Huvi selle keele vastu oli mul küll juba varasemast ajast pärit: olin olnud kirjavahetuses ühe Helsingi koolipoisiga (selliseid kirjavahetusi organiseeriti 1930. aastail mitmes koolis, meil oli organiseerijaks seesama õpetaja Käosaar, keda eespool ülikooli õppejõuna mainisin).

Tuleb lisada, et Ivo ei jätkunud püsivust, minul aga küll, sest soome keele õpetajaks oli noor ülikooli õppejõud Paul Ariste, erakordselt huvitav inimene, kes oskas ka oma aine erakordselt huvitavaks teha. Ta õpetas meid laulma isegi soome laule! Õppureid oli tal mitmest Tartu keskkoolist, nende seas mõnigi meeldiv kommertsikooli tütarlaps, mille vastu ühel poistekooli õpilasel muidugi kõige vähematki ei olnud.

Keeltekooli iga ei olnud paraku pikem kui üks aasta, aga erakordne oli see, et peale õpilaste oli tõsiselt asjast huvitatud ka õpetaja: Saksa okupatsiooni ajal jätkas Paul Ariste soovijatele soome keele kursust oma kodus ilma mingi tasuta! (Tasuta oli muidugi olnud ka keeltekooli kursus.) Tema töökohaks oli tollal Tartu ülikool, kus ta õpetas fonetikat. Kui sellest õppeasutusest sai Tartu Riiklik Ülikool, sai Paul Aristest soome-ugri keelte professor, niisiis oli mu ainevalik lausa endastmõistetav.

Kas oskan lisada midagi olulist kõigele sellele, mida Paul Aristest juba on kirjutanud tema tänulikud õpilased? Vahest mõne üksikasja ometi. On ju teada tema vangipõli aastal 1945–1946, seega umbes samal ajal kui minugi oma. Kokku me vanglas kahjuks ei puutunud, millest on väga kahju, kui mõelda kas või sellele, et paarikuise samas kambris oleku jooksul õpetas Ariste rootsi keelt rääkima Uno Ussisoo (ütles pärast, et oli tema parim õpilane!) ja organiseeris vangide ühist hommikuvõimlemist.

KOKKU ME VANGLAS KAHJUKS EI PUUTUNUD, MILLEST ON VÄGA KAHJU, KUI MÕELDA KAS VÕI SELLELE, ET PAARIKUISE SAMAS KAMBRIS OLEKU JOOKSUL ÕPETAS ARISTE ROOTSI KEELT RÄÄKIMA UNO USSISOO.

Tartu julgeolekumajas sooritatud enesetapukatsest kuulsin juba vanglas ja hiljem näitas Ariste mulle ka arme oma kätel... Kuid eriti ilmekalt on mu silmade ees kaks suve Kuramaal liivlasi uurimas. Seal olin tunnistajaks Ariste imeteldavale keeleandele: liivi keel pole ju eestlastele raske, aga Ariste õppis seda soravalt rääkima lausa tundidega, kui mõni ta õpilane isegi mitme nädala pikkuse praktika järel kuigi kaugele ei jõudnud. Kuidas suhelda keelejuhtidega, kuidas üles märkida elava keele materjale (magnetofone tollal ju ei olnud) – kõiges selles oli professor eeskujuks.

Ariste ise on mõninga kahetsusega märkinud seda, et tema teaduslik looming koosneb põhiliselt väikestest töödest. Temaatilisel on see ometi üllatavalt kirev (ka mustlaskeelt, ka jiddiit hõlmav!). Jah, ega ta eriti sügavale tungiv teoreetik ju polnud, ja kui ta lõpuks oli sunnitud kõnelema nn marrismistki, siis tegi ta seda vist küll teadliku pealiskaudsusega, igatahes objektiivselt. Kuid tema tegevuse praktiline tähtsus oli määratu, isegi tervet omaaegset Nõukogude Liitu hõlmav, ja meie kaugemate hõimurahvaste kultuuriloos on tal tihtipeale lausa mütolooiline osa! Olen rõõmus, et võin teda nimetada oma õpetajaks, mis siis, et päris lingvisti, nagu tema seda oli, minust siiski ei saanud.

Vist küll kõige liigutavam mälestus Paul Aristest on see, millest kohe vestan. Olin novembris 1949 sõitnud Tallinna, et otse partei keskkomitees enda kaitseks midagi öelda: nimelt olin langenud tagakiusamise alla mitmel põhjusel, käsikirjaliselt levinud luuletused nende seas.

Mu omavoliline (ja muidugi tulemusteta) Tallinnas-käik sai ettekäändeks mu väljaheitmisele ülikoolist, nagu mulle seda kahjurõõmsa naeratusega teatas prodekaan Enno-Lembit Mikkelsaar. Kui ma sellest samal päeval Aristele kõnelesin, läks ta hilisest kellaajast hoolimata kohe liikvele: tõttas

üle jõe prorektor Antonsi juurde koju! Varsti sealt kurvalt naasnud, ütles ta, et oli kahjuks hiljaks jäänud, veel keskpäeval saanuks Antons, heasüdamlik mees, nagu kõneldi, mu päästa...

Usalduslik suhe oli mul ka eesti keele professori Arnold Kasega. Tema oli olnud minu õpetajaks Treffneri gümnaasiumis. Iseloomult vaikne ja tagasihoidlik (Aristest väga erinev), oli ta ometi kuidagi väga autoriteetne: tundlik õpilane aimas ära, et tegemist on väga sisuka inimesega. Tark oli ta niikuinii; siia maani imetlen tema fantastiliselt üksikasjalist eesti murrete tundmist. Ta oli siis juba pensionär, kui ühel Emakeele Seltsi koosolekul sain talle tänu avaldada ainult ühe üksikasjaga seoses: ta oli juba koolis osanud tähelepanu pöörata 17. sajandi juhuluuletustele (ega neid hiljem küll vist koolis käsitletud pole!), mis minu filoloogilist tegevust tõsiselt mõjutas – ja ma nägin, et professor Kask oli mu tunnustusavaldusest liigutatud!

Valmen Hallap, mu ülikoolikaaslane ja tuntud fennougrist ütles kord, et on lausa kummaline, et nii tavalise nimega, nagu seda on Arnold Kask, võidakse ometi olla nii suur mees. Eesti keele uurimise ajaloos kuulub talle tõesti auväärne koht, ja sealjuures peetagu meeles, et ta oma alal ei teinud kordagi poliitiliselt kallutatud kummardusi, kuigi need oleksid mõnikord olnud peaaegu kohustuslikud.

Kasutasin ülikooliaastaid ka mõneks ekskursiks oma erialalt. Tõsi küll, mitte nii vägevalt, nagu äsja mainitud Valmen Hallap, kes fennougristika kõrval tegi läbi ka terve klassikalise filoloogia studiumi – lausa võimatu saavutus, kui mõelda, et põhimõtteliselt olid tollal juba kõik loengud kohustuslikud! Mina olin valinud ettenähtud võõrkeeleks prantsuse keele, arvates, et keskkooliaegsest saksa ja inglise keelest on küll (!), millele lisaks õppisin koos prantsuse filoloogidega ka hispaania keelt ja veidi klassikalist filoloogiatki. Hiljem ongi just neist harrastustest saanud alus olulisele osale mu elutööst, kuigi pean vist ütlema, et olen mõnevõrra nukker selle väheste põhjalikkuse pärast... Aga just neil ekskurssidel sain tuttavaks mõne inimesega, kelle osa minu ülikoolihariduses on tähtis.

Kõigepealt Karl Reitav. Olen temast juba ühteist kirjutanud, rõhutades tema universaalset humanitaarharidust, mis avaldus ennekõike polü-

lotismis. Euroopa keeltest jäi tal omandamata vaid mõni, nendele oli ta juba liitnud türgi ja alustanud araabia keele õpinguid. Erialaks oli tal aga klassikaline filoloogia. Milleks see kõik? Aga ta oli suur nautija (ega ta alkoholistki just mööda käinud), ja ta võis kirjeldada mõne keele mõne sõna nn maiku nõnda, et isegi seda tundsid.

Tema juures kuulasin läbi Horatiuse erikursuse, ja küllap ongi antiikautoreist olnud mulle just Horatius eriti lähedane ja mu endagi värsse mõjutanud. Ega Reitav noorena kindlasti mõelnudki sellele, et ta peab oma teadmisi kord ka edasi andma, ta oli pärit ju rikkast perest – aga hakkama sai ta sellegagi, aina kõige vastu huvi tundes ja oma õpilasi suure hingelise avatusega nakatades.

Kui ma pidin andma antiikkirjanduse eksami Villem Altoale, juhtus nii, et tuli kõnelda just Horatiusest. Ta küsis, mitut Horatiuse oodi ma tean. Vastasin: «Palju!». Professor muigas veidi irooniliselt (tõsiselt arvesse võis ju tulla ainult 4–5) ja palus konkreetsemat vastust, olles siis rabatud, kui kinnitasin, et neid on üle kolmekümne. Eks neid nõnda palju olnudki, ja kui ma ka seletasin, miks, ei olnud temal enam midagi lisada. Tema teadmised antiikluule vallas polnud kindlasti kuigi sügavad. Ometi olid tema «väliskirjanduse» loengud kõige oma teatava pealiskaudsusega tunnustusväärased, demonstreerides seda, kui viljakas võib olla intelligentse inimese mõttevaledus: tal ei olnud ees mingit konsekti, vaid avatud raamatud mitmes keeles, millest ta siis haaras kord ühe, kord teise, sealjuures osates ometi luua mingi tervikteksti, mida üliõpilased võisid üles märkida. Ja nad tegid seda siira huviga. Seda kursust teisiti lugeda olnukski võimatu, millest tänulikult sain aru siis, kui Voldemar Panso soovil tema kateedris umbes niisamasugust ainet pidin õpetama.

Oma õpetajast ei saa ma kuidagi nimetamata jätta kaht võõramaalastki: need on prantslane Léon Vaganay ja inglase Arthur Robert Hone. Esimene saadeti Nõukogude riigi poolt üsna varsti tagasi kodumaale, teine aga jäi siia lausa põhimõtteliselt, sest ta oli ju kommunist! Sel puhul ütlen, et kui selliseid kommuniste oleks olnud palju, siis oleks võinud nn nõukogude korrastki midagi välja tulla. Nii nagu Vaganay minu jaoks kehastab prantsuse vaimu,

kehabab Hone ju oma, inglise vaimu, millesse võib mahtuda paras annus ekstravagantsustki.

Mister Hone, nagu me teda kutsusime, sai ju isegi sellega hakkama, et kui 1949. aasta suvel Noorte Hää avaldas artikli «Kosmopoliit taskuväljaandes», milles sõimati mu luuletusi, läks ta toimetuse mind kaitsma! Ta tundis mind ju kui hispaania keele õppijat. Loomulikult sai ta seal sõimata ise.

Eespool kõnelesin Paul Ariste katsest mind kaitsa, lisan veel, et tulemuslikult tegi ta seda hiljem, 1953. aastal, kui ajad olid juba paranenud: Stalin oli surnud, Tartu ülikoolil oli uus rektor ja väljaheidetud üliõpilasi hakati tagasi võtma. Mäletan hästi, kuidas mind võttis vastu Fjodor Klement, kes kõigepealt vabandas, et ta võib-olla teeb eesti keeles vigu, siis aga näitas ette kolm iseloomustust, mis ta oli küsinud minu õppejõududelt.

Ariste oma oli teadagi väga positiivne, sellele lisaks oli aga teinegi positiivne iseloomustus: Johannes Voldemar Veski, eesti keele professorilt, kellega mul oli olnud õpingute ajal küll õige vähe kokkupuutumist. Vana keelemees kõneles aga minust nii palju head, et ma lihtsalt ei tundnud end seda väärt olevat! Ma arvan, et tegemist oligi nii hea inimesega, et ta ei osanudks midagi halba öelda kellegi kohta ka siis, kui see asjakohane olnuks! Isegi oma oponendi Johannes Aavikuga ei arendanud ta teravat poleemikat, vist Aavikut omajagu hämmeldadeski.

Ja mulle meenub see Emakeele Seltsi koosolek, kus arutati minu ettepanekut jääda kreeka nimede vana, st eestiaegse transkriptsiooni juurde: Ernst Nurm oli väga pahane, miks Veski taganeb oma eelmistest seisukohtadest, Veski aga ütles sõbraliku naeratusega: «Inimene õpib, kuni elab, aga seltsimees Nurm ei saa sellest kahjuks aru,» kusjuures ta ju oli Nurmest hoopis vanem...

Ma ei taha kõnelda kolmandast, negatiivsest iseloomustusest; minu mälestustele Tartu ülikoolist lisaks see ju küll vahest midagi, ent minu meelest pole see oluline: ülikool jääb kõigest hoolimata selleks, mis ta peab olema, olgugi mõnel kahetseval hetkel vähem märgataval kujul. Olen juba mitmel puhul kinnitanud, et **eestikeelse ülikooli loomine on eesti rahvuse suurim võit kogu tema ajaloo jooksul** – olgu see öeldud ka käesolevate märkmete lõpetuseks. (U)

Paul Ariste

MUUTUMATUD SUURUSED

Kadri Kasterpalu

TÜ ajakirjanduse magistrant

Tihti öeldakse, et kõik muutub – miski ei jää nii, nagu see hetkel on. Inimestel on aga vaja, et oleks midagi, mis ei muutu ja on jääv. Mulle tundub, et skulptuur «Suudlevad tudengid» on üks sellistest asjadest, mille peale võib loota. Ma kohe seletan, miks.

Kui ma olin 13-aastane ja jalutasin Raekoja platsis olevatest «Suudlevatest tudengitest» mööda, siis mõtlesin ja unistasin, et kunagi olen mina ka tudeng, kes elab omaette, oma kodus, kas üksinda või sõpradega, õpib ainult huvitavaid asju ja teeb ainult seda, mis talle endale meeldib – siis oli mul tudengielust selline kujutus.

15-aastasena jalutasin sellestasamast skulptuurist mööda ja mõtlesin, et ma tahaksin olla just suudlev

tudeng, kes elab oma kodus koos toreda kaaslasega, õpib ainult huvitavaid asju, teeb ainult seda, mis talle endale meeldib, ning on magusalt armunud (seega järelikult ka suudleb).

Ja siis olin ma 19-aastane, seisin Raekoja platsis, käe otsas Tallinna-kodust kaasa pakitud kohvrid ja pakid, vaatasin seda skulptuuri ja avastasin, et ma olengi tudeng, kellel on oma tuba ja luba ning kes sellel hetkel veel ei teadnud midagi sellest, et mõned õpitavad asjad ei olegi nii huvitavad kui teised ja et aeg-ajalt tuleb siiski teha ka seda, mis ehk nii väga ei meeldigi.

Ja peagi olin ma juba suudlev tudeng – sisse elanud Tartusse, siinsesse õpimisse ja tegutsemisse, hingamisse ja olemisse, armunud ja õnnelik.

Kuigi siia jõudmiseks tuli käia pikk ja pingeline tee, ei olnud mul kunagi muud mõtetki, kui minna ülikooli ja just Tartu Ülikooli. Ma usun, et see on pärilik ja kohe ma seletan, kuidas.

Keskkooli viimases klassis olid tulevikuplaanid vähemalt meie oma väikeses, kolmest noormehest ja kahest neiust koosnevas grupis igapäevaseks jutuaineks. Ja kunagi ei kõlanud ühtegi muud varianti, kui ülikooli astumine. Kes plaanis harjumuspäraselt Tallinnasse jääda ja kes nii-öelda oma elu peale Tartusse minna, aga kõigil oli plaan ja kõigil läks see väikeste variatsioonidega ka täide. Kui nüüd mõtlema hakata, siis on ka selge, miks. Vanemate pärast.

Teiste eest on mul raske rääkida, aga minule ei sunnitud küll kunagi peale ühte või teist ülikooli või eriala, samas oli minu jaoks alati selge, et astun päras keskkooli lõpetamist Tartu Ülikooli. Erialavalik varieerus küll veel päris pikk aega.

Minu vanemad on mõlemad lõpetanud Tartu Ülikooli, meie perekonnatuttavad koosnevad

suures osas nende kursusekaaslastest. Sündisin õppivate tudengite, suudlevate üliõpilaste lapsena ja veetsin juba väikesest peale palju aega vanemate loengute ajal akna all magades (kuuldavasti olin ma olnud sobilikult pika unega).

Ise alles vankris, osalesin ka fosforiidikaevandusevastasel meelevaieldusel ja 1988. aasta muinsuskaitse päevadel. Hiljem üritasin meie kodus toimuvate kogunemiste ajal tarku sõnu kõrva taha panna. Ülikool oma tudengielu ja -meluga on keskkond, kus ma üles kasvasin ja kus ma edasi kasvan.

Ja kui ma vaatan praegu oma nooremaid vendasid, kes on selle sama pärandi kaasa saanud, küll aegadest olenevalt pisut eri moel, siis näen seda järjepidevust – üks neist tahab õppida sotsioloogiat, teine arhitektuuri, kaksikud ehk siis vennad number kolm ja neli, läksid sel aastal esimesse klassi ja edastavad aeg-ajalt mõtteavaldusi stiilis «kui ma suurena ülikoolis käin, siis ...». Loodan, et mul õnnestub see väärtuslik ja väärikas pärand ka oma lastele edasi anda.

Olles nüüd juba üle kolme aasta tudengi, isegi suudleva tudengi elu elanud, möödun ma aeg-ajalt sellest skulptuurist ega mõtlegi, kuidas mõned unistused täituvad nii, et pole mahti neile isegi tähelepanu pöörata. Ja siis saab nendest unistustest igapäevsus, mis varjutab unistuse ilu. Hea, et selle loo kirjutamisega meenus aeg, mil praegune hetk tundus veel kauge ja kättesaamatu.

Ja usun, et ka 60-aastasena «Suudlevatest tudengitest» möödudes meenuvad mulle alati magusamad ja kibedamadki Tartu tudengina veedetud ajad. Ja siis ühel päeval ehk seisavad minu 13-aastased lapsed siin, mõtlevad ja unistavad ning tunnetavad seda keskkonda, järjepidevust ja pärandit.

Seepärast mulle tundubki, et suudlevad tudengid, olgu siis päris inimestena või skulptuurina, on midagi muutumatut. See on unistus, mis kandub põlvest põlve, mis ennast püsivalt meelde tuletab ning sellega motiveerib ja lohutab.

Ehk just suudlevad tudengid ja kõik, mis nendega kaasneb, ongi see muutumatus, millesse uskuda! ☺

TOOLIORJUSEST

Berk Vaher

Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakonna esimees
TÜ inglise filoloogia lektor ja semiootika doktorant

Kui tosina aasta eest Inglismaale Warwicki Ülikooli magistriõppesse asusin, siis olin end püüdnud eluks teises riigis ja kultuuris kõigiti ette valmistada, aga mõne kultuurišoki sain seal ikkagi. Õnneks olid need šokid valdavalt positiivsed: inimeste abivalmidus, ülikoolilinnaku raamatupoe rikkalikkus, ent kõige enam rabas mind sealne võrdlevate kultuuriuuringute magistriõppe auditoorium.

See sarnanes õige vähe neile, mida olin Tartu Ülikoolis õppides kogenud ja mida ka hiljem siin töötades olen kasutanud. Ei mingeid rivi seatud laudu ja puittoole, vaid pealtnäha juhuslikult paigutatud pehmed diivan-toolid, mida siin võib kohata mõnes baaris või siis heal juhul õppetooli puhkenurgas.

Juhuslikkus oli mõistagi petlik: seminarides ilmnas, et nende paigutus teenib suurepäraselt dünaamilist õppetegevust, mis vajaduse korral

keskendus lektori kõneldavale või ekraanilt näidatavale, siis aga jälle võimaldas tudengeil hõlpsasti rühmatöödeks ümber paigutada. Muidugi oli mõni seminar huvitavam kui teine, aga see ruum oli oma ruum – selle kujundamisel oli ennekõike mõeldud inimestele, kes seal viibivad ja uusi teadmisi omandavad.

Tartu Ülikoolis, nagu öeldud, läheb kõik vanamoodi edasi. Pealtnäha tundub isegi olevat patt nuriseda mööbli üle, kui ühelt poolt justkui on nii palju õpikeskkonna parandamiseks pingutatud ja vana sisustus uue vastu välja vahetatud – ning teiselt poolt kurdavad töötajad jällegi, et tsemendile ja toolidele kulub ülikoolis liigagi palju, inimeste endiga aga arvestatakse vähe. Ent inimese nimel ma ju räägingi – selle inimese nimel, teadmisi omandava ja jagava inimese nimel, kelle ümber peaks kogu ülikooli töö olema korraldatud.

Meie auditooriumid on uuenduste kiuste endiselt sisustatud samal moel, mil üldhariduskoolide klassiruumid. On toolide ja laudade read ning õppejõu koht «klassi ees». Ning see omakorda surub nii õppejõule kui ka tudengitele peale vana kooliaegse mudeli – see, kes on ees, on ühtaegu info isand ja tarbija ori, ta peab rääkima, täitma etteantud aja võimalikult rohke, ent samas sidusa ja hoomatava teabega, ning need seal laudade taga kuulavad ja kirjutavad.

Moepärast pakub mõni õppejõud ka võimalust küsimusteks või esitab ise küsimusi, teades ometi, et vastajaid-küsijsid on mõni üksik ja tõsist intellektuaalset debatti on suuremates seltskondades raske tekitada.

Osalt sõltub debati tekkimine mõistagi õppejõu provokatiivsusest ja publiku manipuleerimisest, kuid osalt ka üliõpilaste ekstraversusest; kuid me kõik oleme ikkagi omajagu ka tooli orjad. Olles korraldanud ja külastanud ka paljusid kontserte, näen ju, kuidas inimesed – ka ühed ja needsamad inimesed – käituvad hoopis erinevalt nn klubiõhkkonnas, kus tuleb lava ees seista, ja toolidel istudes.

Viimasel juhul on esinejal märksa keerukam saada publikut tantsima, laulma või isegi kaasa plaksutama.

Olen lausa kogenud olukorda, kus enne tantsu- etendust esinev ansambel oli paigutatud publiku- toolide taha. Solist kutsus küll publikut üles tõusma ja tantsima, aga suurem osa kasutas ikkagi võimalust istuda toolil, kuigi seal tuli kontserdi nägemiseks pidevalt end kändu kiskuda ja üle öla kõõritada. Tooliorjus!

Ons akadeemilise kaasamõtlemisvalmidusega teistsugused lood? Võib-olla paljud, kes siin õpivad ja töötavad, isegi ei küsi endalt, kas praegune auditoorne töökorraldus on tänapäeval üldse efektiiv- seim või ülepea mõttekas moodus teadmisi jagada.

Õppejõud teevad nii- ja naasuguseid trikke, et loengut huvitavamaks muuta, käivad kursustel ja «rebivad kildu», tudengid vaatavad seda pealt kõikuva kaastöövalmidusega, mis muutub hetketi kaastundeks, sähvatab teinekord kaasmõttekski – ja nii tundub, et kõik võib neiski ruumides päris ilusti õnnestuda.

Mõne lektori etendus on teistest parem, midagi jääb meelde ka ja ehk kinnistavad seda ka ranged nõu- ded-testid; mõni tudeng on teistest ärksam, keeldub tarbijarollist ja teeb rohkemgi, kui nõutud – ent ikkagi ei esitata küsimust, kas head tulemused on saavutatud tänu töökeskkonnale või selle kiuste.

Võib ju vastu väita, et ega kõik auditooriumid pole ka kujundatud päris ühe malli järgi; mõni ringjalt või U-kujuliselt paigutatud laudadega ruum juhtub ka ette. Ent võimusuhted ja nendes teadvus- tatud kohustused on neiski sama kindlalt paigas kui lahutavad-piiravad lauad ning masstoodangutoolid.

Tõsi, väiksemates auditooriumites on võimalik ka ruumi ümber korraldada – kas või niipalju, et ridade asemel too U (nagu universitas?) tekitada ning nõnda nii ruumilist kui ka kognitiivset distantsi õppejõu ja tudengite vahel leevendada. Suuremas auditooriumis kulutaks see aga juba arvestatava osa loenguaajast ning päris suurtes on pingid lausa põranda küljes kinni.

Või siis on esitlustehnika «paika laulatatud» nagu peahoone ruumis nr 140, kus arvuti ja da- taprojektorisse minev juhe on kinni ühes seinas, laevalguse lülitid aga teises ning õppejõul tuleb

**VÕIB-OLLA PALJUD, KES SIIN ÕPIVAD
JA TÖÖTAVAD, ISEGI EI KÜSI ENDALT,
KAS PRAEGUNE AUDITOORNE
TÖÖKORRALDUS ON TÄNAPÄEVAL
ÜLDSE EFEKTIIVSEIM VÕI ÜLEPEA
MÕTTEKAS MOODUS TEADMISI JAGADA.**

nende vahet sibada; auditoorium ise on aga ühelt poolt valla õuemürale ja teiselt fuajee ning koridori melule. Nendes tingimustes tekib paratamatult tunne, et kõik see on püsti pandud «linnukese» pärast, fassaadi mõttes; ruumide planeerimisel ja kujundamisel on aga sootuks ära unustatud inimesed, kes peaksid võimalikult inspireerivalt ja harivalt ning tänapäeva multimeediavahendeid appi võttes vastastikku teadmisi vahetama, kulutamata aega ja vaeva oma keskkonnaga võitlemisele.

Kogu mu mööblilutt on ju kantud usust, et õpi- keskkond peaks kujundama lektoritest ja tudengi- test ühise ülesandega kaastöölised, mitte tootja ja tarbija või papi ja koguduse.

Ent õigupoolest pärinebki tänane auditooriumi- seade nähtavasti klerikaalsest traditsioonist –taoli- sest, kus kirik on inimesest tähtsam. Kirik kui maja ja mööbel, mitte ühtmoodi tundvate inimeste kooslus ja kirgastumine. Kirik kui maine ja mammon, mitte koht, kus enesest suuremaks kasvada.

Kas maksab siis imestada, et nendest kantslitest- kateedritest ja pingiridadest on sigenenud riik, mis seab end suuremate tahte järgi ja räägib globaalsetes küsimustes nõrgalt kaasa, mõõdab end edetabeli- kohtadega ja oma teadmiste väärtust nende kasumli- ku allutatavusega tööstustele?

Kas maksab imestada, et kõrgharidus on ise muutunud standardiseeritud tööstusharuks ning et uhkelt ja külluslikult oma 90. aastapäeva tähistava emakeelse ülikooli juhtkond otsib seadusandlikke võimalusi lihtsustada ülikooli töötajate koondamist?

Me tähistame ju paljuski mateeria võitu vaimu üle, stambi võitu inimese üle, tootmise võitu tead- mise üle, avaldugu see kõik siis kas või pealtnäha nii triviaalsetes asjades nagu õpperuumi mööbli paigutus. Milleks üldse selliste pseudoproblee- mide üle viriseda, võivad paljud küsida. On enne neis tingimustes töötatud ja tulemusi saavutatud,

töötatakse ka edaspidi ja ponnistatakse läbi raskuste tähtede poole.

Enamik tarbijaid on rahul, koht edetabelis tõuseb ja turuosa laieneb. Raskel ajal ja töötusehirmus tundub ju ka tooliorjus hoopis turvalise tiivaalusena – meie igapäevast rutiini meile anna, *alma mater*!

Aga sa tõuse ja kõnni, võidakse nüüd ka öelda. Tõuse üles ja läheme ära. Inimesel on ju vabadus otsida kohta, kus vaimule parem.

Kus saaks olla vaimule parem kui ülikoolis? Igal aastal tulevad siia tuhanded noored just sellises siiras lootuses. Ikka satub loengutesse neid, kelle lootus lööb kas või kujutluseski lauaread segi, kes kõnelevad ruumi ringi ja kellest sünnib ükskord ümber kogu ülikool. Kuniks ma seda veel näen, tahan ma siia jääda. [Ⓐ]

KORPORAT- SIOONIDE ROLL EESTISTAMISES

Tiina Metso

Helsingi ülikooli ajaloodoktorant
korp! Amicitia liige

Iseisvas Eestis oli vaja akadeemilisi organisatsioone, mis toetaksid eesti keelt ja kultuuri, aga üliõpilasorganisatsioonide vormid ja kumbed kopeerisid tihti otseselt tollaseid baltisaksa traditsioone. Oli ju loomulik valida organiseerumisvorm, mis oli Tartus kehtinud juba üle sajandi ja tõestanud oma püsivust.

Tekkis vajadus haarata initsiatiiv ja vormida vanadest traditsioonidest eesti üliõpilaste endi

traditsioonid – pole ju mõttekas visata prügikasti kombeid ja vorme, mida on võimalik ümber kujundada.

Ainus totaalne vanadest baltisaksa traditsioonidest loobumine oli eesti naiskorporatsioonide asutamine alates 1920. aastast. Neljale korporatsioonile järgnes veel eesti venelaste oma. Isegi kui korporatiivse elu vorm ja tihti ka kumbed olid meeskorporatsioonidele sarnaselt baltisakslaste koopiad, oli siiski iseseisvate naiskorporatsioonide asutamine radikaalne vanadest traditsioonidest lahtiütlemine ja sel moel ka puhta eesti traditsiooni loomine Tartus. Baltisaksa naisüliõpilastel oli Tartus oma selts, aga mitte korporatsioon. Ka Riias asutati esimesed naiskorporatsioonid 1920. aastal.

Kuidas said siis baltisaksa organiseerumisvormi ja kombeid järginud korporatsioonidest eesti üliõpilasorganisatsioonid? Vana oli tarvis puhastada ja ümber ehitada, piisas kergest maskeeringust ilma sisu muutmata.

Keele või nimetuse vahetus oli lihtne viis terminoloogia eestistamiseks, komme ise jäi tavaliselt muutmata. Laudadest-toolidest ehitatud *Fürst von Thoren* sai uue, neutraalsema nime Olümp(os). *Olderman*'ist sai otsetõlkes vanamees ja *Fuchs*'ist rebane. Mitme sõna puhul aitas väike kirjaviisi vahetus: *Deckel*'ist sai tekkel ja *Convent*'ist konvent.

Laulud moodustasid vanade üliõpilastraditsioonide tähtsa osa. Neist oleks olnud raske loobuda isegi rahvuslike põhjuste tõttu. Lihtsam oli luua uued sõnad tuttavale viisile. «*Drei Lilien*» ist» sai

«Kolm sinilille» ja «*Alte Burschenherrlichkeit*» ist» «Burši hiilgus endine». «*Strömt herbei, ihr Völkerschären*» kolis Reini äärest Emajõe kaldale ja sai nimeks «Rahvahulga, tulge kokku».

Puutumata jäi sümbolika – värvilindid, teklid, rapiirid, lipud – ja see näitab, et korporatsioonide eestistamises oli küsimus oma kultuuri ja keele kasutamises. Korporatsioonide püsijäämine näitab, et selline kogunemise vorm ja stiil olid eesti üliõpilastele vastuvõetavad, traditsioonid oli lihtsalt vaja muuta keeleliselt ja kultuuriliselt omasteks. Aga oli üks traditsioon, millest peeti vajalikuks loobuda, et olla eesti korporatsioon – duellid.

Duellidest loobumine oli eesti korporatsioonides aktuaalne 1930. aastate keskpaigast. Neli korporatsiooni otsustas loobuda auküsimuste lahendamise relvade abil aastatel 1936–1939. Eesti Korporatsioonide Liit (EKL) alustas ühist protsessi duellidest loobumiseks 1939. aastal. Põhjuseid oli mitmeid, aga üldiselt nähti tegemist olevat võõra ja vananenud tavaga. EKL oli valmis tegema ametlikku otsust, aga hääletustehnilistel põhjustel jäi lõplik otsus tegemata, kuigi üksmeelsus oli selgelt olemas.

Satisfaktsiooni, auküsimuste lahendamise mõiste kehtis ka eesti korporatsioonides aastaid. Rebased osalesid mitu korda nädalas paukimistundides, et õppida vehklemise reegleid ja võtteid. Ainult «väljapaukinud» ehk piisavaid oskuseid näidanud noormees sai tundidest vabastuse.

Vanemad kaasvõitlejad osalesid ka enne duelle *magister paucand*'i juhitud tundides, et värskendada oma oskusi. Baltisaksa ja eesti korporatsioonides kehtis valikuvabadus, igaühel oli võimalus registreeruda *magister paucand*'i juures antiduellandiks ehk liikmeks, kes annab vajadusel satisfaktsiooni sõnaliselt vabandades. See 19. sajandi valikuvabadus oli tolaegses baltisaksa üliõpilasmaailmas väga radikaalne, hiljem võeti see kasutusele ka teiste rahvusrühmade korporatsioonides, sealhulgas ka eesti omades.

Hoolimata duellitraditsiooni vormilisest ülevõtmisest olid eesti korporatsioonid passiivsed duellipidajad. Paistab, et paljud teadaolevalt toimunud duellid olid eri korporatsioonide *magister paucand*'e omavahelised nädisvehklemised ning rohkem õppetunnid kui auküsimuste lahendamised.

Isegi siis, kui liikmed paukisid ehk vehklesid mõnusalt, oli see tihti rohkem sportlik ettevõtmine kui valmistumine auküsimuste lahendamiseks. Duellid jäid enamasti kombeks, mis ei saanud eesti korporatsioonides kunagi päris omaks. See tegi duellitraditsioonist loobumise kergemaks.

Nii terves eesti ühiskonnas kui ka akadeemilises maailmas sai populaarseks algatuseks nimede eestistamine. 1920. aastal asutatud Akadeemilise Emakeele Seltsi juures alustas tegevust üliõpilaskonna nimede eestistamise toimikond, mis hakkas tööle 1925. aastal. Lisaks eestistamise propageerimisele saatis toimikond kirju võörkeelsete nimedega üliõpilastele ning organiseeris kampaaniaid ja kõnekoosolekuid. Tasuta nime eestistamise võimalus oli igal võõra nime kandjal ning eestistada sai nii perekonna- kui ka eesnimesid.

Eestistamine kogus aastatega hoogu juurde ning muutus populaarsemaks alles 1930. aastatel üliõpilaste ja ka nooremate lõpetajate hulgas.

Korporatsioonid osalesid samuti eestistamises, osad aktiivsemalt kui teised. Kuigi võõra nime kandjatest liikmetele avaldati nime vahetamiseks survet, on selgelt näha, et nime mitte-eestistamine ei toonud korporantidele karistusi. Liikmetel soovitati nimi eestistada, aga kui keegi ei tahtnud oma vanast nimest loobuda, oli see tema oma valik. Selline liberaalsus ja solidaarsus oma liikmete vastu oli korporatsioonides üldine nähtus.

Korporatsioonide nimekirjadest leiab liikmeid, kes eestistasid oma nime, ja samas on ka palju liikmeid, kes jäid vana nime juurde. Nimekirju ehivad uued eesti nimed vaheldumisi vanade saksa, vene ja rootsi nimedega. Naiskorporatsioonides käis tihti nii, et vajadus oma perekonnanime eestistamiseks kadus abiellumisel. Eelnimetatud akadeemilise toimikonna sekretäriks oli korp! Amicitia liige Marta Osche, kes ise ei eestistanud oma perekonnanime, aga abielludes nimeks sai Otsasson.

Rosine-Johanna Peek alustas õpinguid Tartu Ülikoolis 1925. aastal ja lõpetas kehalise kasvatuseseriala 1931. Korp! Amicitiasse (asutatud 1924) astus ta kohe esimesel ülikoolisügisel. 1932 abiellus ta Friedrich Kikelbachiga, kes oli õppinud Tartu Ülikoolis juurat ja kellest sai kaadriohvitser Eesti sõjaväes. 1936. aastal eestistas terve perekond oma

nimed. Perekonnanimeks sai Meritam, Rosinest sai Mall ja Friedrichist Toomas. Poeg Ivar sai ka eesti eesnime, temast tuli isa järgi Toomas. Hiljem sündinud tütar sai ema eesnime Mall.

Korp! Revelia on 1920. aastal asutatud organisatsioon, mille nimekirjades on näha eri variante nimedega ümberkäimisest. 1920–1939 on nimekirjades 360 nime, millest 92 võib lugeda mitte-eesti nimedeks ja 81 saksa nimedeks. Saksa nimedest eestistati 32, aga enamik jäi siiski muutmata. Eestistatud nimede hulgast leiame nii saksa kui ka vene ja rootsi nimesid, näiteks Vogt > Voolahe, Ustritsov > Raja, Nikonov > Niineorg ja Mednis > Meidla. Aga on ka palju päris saksa nimesid, mis jäid püsima: Bitter, Häussler, Kraut ja Reinbach.

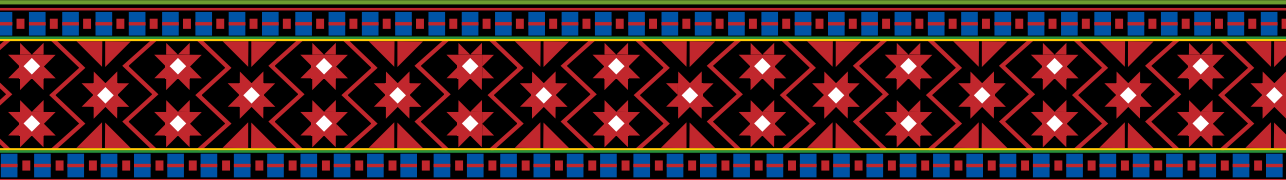
Nimede eestistamises valitses segadus, sest nime kandja polnud alati kindel, kas nime oleks vaja eestistada. Ka vanu häid eesti nimesid oli läbi vene- ja saksakeelsete kirjutajate kirja pandud eri viisidel. Veel 1940. aastal saatis korp! Tehnola oma nimekirja ekspertiisi, et selgeks teha, milliseid nimesid tuleks eestistada. Kahjuks pole vastust arhiivis olemas.

Akadeemiliste organisatsioonide eestistamises oli küsimus rohkem oma keele ja kultuuri eest hoolitsemises kui vastasseisus baltisaksa organisatsioonide ja nende liikmetega. Vastaseks oli baltisaksa traditsioon, mitte üksik baltisaksa – või vene – korporant. Ühine pind eri rahvusrühmade kohtumiseks oli võrdlemisi väike: loengud, ülikooli võimla, Edustus ja kõikide tudengite ühine kevadpidu – volber. Lahkhelised tekkis võrdlemisi vähe, rahvusgrupid elasid justkui oma maailmades.

Eesti korporatsioonide püüe korraldada oma elu rohkem rahvuslikus stiilis, keeles ja kultuuris oli loogiline samm eestlaste oma ülikoolis ja vabariigis. Eestistamist tehti korporatsioonides järjepidevalt, aga ilma suurema kärata. Tuge ja mõttekaaslasti leiti hõimurahva juurest Soomest, mille tulemusel sõlmiti sõpruslepinguid – Soome soomekeelsetel *osakunta*'del olid lepingud sõlmitud 1935. aastaks.

Traditsioon sai omaks, seda adapteeriti ja see kohanes keelega ning osutus elujõuliseks. Emakeelne ülikool sai aastate jooksul oma eesti üliõpilasorganisatsioonid, mis olid lülideks pikas Tartu Ülikooli korporatsioonide järjepidevuse ketis, mille juured ulatuvad 1808. aastasse. ¹¹

UNIVERSITAS TARTUENSIS

Tartu Ülikool
Ülikooli 18, 50090 TARTU
Tel: 737 5100
E-post: info@ut.ee
www.ut.ee